

УДК 911.3

Литовченко І.В.

Оцінка рівня здоров'я населення в суспільно-екологічних дослідженнях (на прикладі Полтавської області)

В статті розглянуті основні фактори, що впливають на здоров'я населення. Проведено територіальний аналіз захворюваності населення на злоякісні утворення в Полтавській області.

Ключові слова: здоров'я, захворювання, індекс забруднення навколишнього середовища, медико-географічний підхід.

Литовченко И.В. Оценка уровня здоровья населения в общественно-экологических исследованиях (на примере Полтавской области). В статье рассмотрены основные факторы, влияющие

на здоровье населения. Проведен территориальный анализ заболеваемости населения на злокачественные образования в Полтавской области.

Ключевые слова: здоровье, заболевание, индекс загрязнения окружающей среды, медико-географический подход.

Litovchenko I.V. Estimation of health level of population in publicly ecological researches (on the example of the Poltava region). In article the primary factors, which determine a condition of health of the population are considered. Territorial rate of illnesses of the population on malignant tumours in the Poltava region is analysed.

Keywords: health, disease, index of contamination of environment, medical and geographic approach.

Постановка проблеми. Традиційним підходом у суспільно-екологічних дослідженнях є медико-географічний підхід, що об'єднує дослідження зв'язків між еколого-географічними, санітарно-гігієнічними та соціально-економічними особливостями території і здоров'ям населення, що проживає на цій території. Комплексним показником, який характеризує стан людської популяції є рівень здоров'я її індивідів. Здоров'я (за визначенням ВООЗ) – це стан повного фізичного, духовного і соціального добробуту, а не лише відсутність захворювань або фізичних дефектів. Воно є головним ресурсом соціального, економічного, особистісного розвитку та важливим параметром індивідуальної та суспільної якості життя.

Головна умова, що забезпечує існування людського суспільства – здоровий стан навколишнього середовища, що залежить як від здорового стану природних сфер (атмосфери, гідросфери, педосфери), так і здорового стану організмів та їх співтовариств.

Діяльність людини все частіше призводить до більшого відхилення життєво важливих показників від природної «норми», що є наслідком довготривалої історії розвитку ландшафтної оболонки Землі. І як результат – різнобічні порушення умов життя і виникнення у представників усіх царств живих організмів (разом з людиною) функціональних розладів і патологій.

Аналіз останніх досліджень та виявлення невирішених сторін проблеми. Соціально-економічний та філософський аспект взаємовідносин людини і природи досить ґрунтовно розкритий у науковій літературі. Проблема здоров'я людини привертає увагу різних спеціалістів, що вивчають його на індивідуальному та популяційному рівнях [1, 2, 4, 5].

Дослідження сучасних соціологів і психологів переконливо свідчать, що погіршення стану здоров'я населення – це прояв глобальної екологічної кризи. Визначення пріоритетних факторів, що впливають на показники здоров'я населення певних територій, є складною проблемою, вирішення якої потребує глибоких досліджень. Крім того, облік здоров'я як індикатора екологічного благополуччя населення проводиться багатьма дослідниками, але поза увагою залишаються такі соціальні складові здоров'я, як психічне та соціальне благополуччя, що в значній мірі відображають ефективність функціонування системи «суспільство – природа».

Основний виклад матеріалу. У здоров'ї населення відбуваються суттєві зміни, що проявляють себе через наступні показники: прискорення темпів змін показників здоров'я; формування нового, неепідемічного типу патологій; прискорення демографічних змін, що проявляється в старінні населення; збільшення рівня захворюваності хворобами кровообігу; різке збільшення долі ендокринних, алергічних, вроджених пороків розвитку, хвороб імунної системи, а також деяких інфекційних хвороб; формування численних патологій.

Принципу здорового способу життя в суспільстві надається непересічна

роль. Рівень здоров'я людей формується в результаті взаємодії екзогенних (екологічних – природних, антропогенних, соціально-економічних) та ендогенних (пов'язаних із статтю, віком, фізичним розвитком, фізіологічними особливостями, спадковістю, характером трудової діяльності) факторів. Здоров'я людини на 50-52% залежить від способу життя, на 20-22% – від спадкових хвороб, на 10-12% – від закладів охорони здоров'я, на 18-20% – від екологічних умов [2]. Але сучасні дослідження доводять, що роль якості середовища існування в формуванні індивідуального та популяційного здоров'я людей постійно зростає.

Медицині відоме широке коло хвороб, але не всі вони мають відношення до антропогенної зміни навколишнього середовища. Дія екологічно небезпечних факторів лише суттєво збільшує ймовірність виникнення певної хвороби і не є причиною. До таких хвороб відносять злоякісні новоутворення, хвороби крові та кровоносних органів, хвороби ендокринної системи, захворювання, пов'язані з порушенням імунітету.

Серед причин, що обумовлюють сучасний стан здоров'я населення як і всієї України, так і Полтавської області зокрема, перше місце займають соціально-економічні причини, а саме – низький рівень заробітної плати і пенсій, високі тарифи за комунально-побутові послуги, високий рівень безробіття, зміна соціально-політичної системи в державі, низький рівень медичного обслуговування, в першу чергу, сільського, і несвочасне надання медичних послуг, погіршення якості харчування, погіршення якості компонентів природного середовища. І як наслідок – підвищення захворюваності населення. Так, за період із 1990 по 2008 рік захворюваність населення області збільшилась на 8403 випадки на 100 тис. осіб, зокрема, системи кровообігу – у 2,5 рази, новоутворень – у 1,4 рази (табл. 1).

Таблиця 1.

Захворюваність населення Полтавської області за класами хвороб*
(на 100 тис. населення)

	1990	1995	2000	2005	2006	2008
Усі захворювання, у тому числі:	52642	57523	57548	60983	57041	61045
новоутворення	583	635	892	835	830	794
хвороби нервової системи	3414	4680	981	1004	951	933
хвороби системи кровообігу	2080	2243	3960	5393	5074	5215
хвороби органів дихання	26917	27462	26365	26572	23880	27227
хвороби органів травлення	2804	2418	2860	3107	2791	-
хвороби шкіри та підшкірної клітковини	3283	4377	3598	3627	3230	3547,3
хвороби кістково-м'язової системи і сполучної тканини	1904	2512	2549	2778	2858	2812
хвороби сечостатевої системи	1858	2502	2973	3812	4272	3838
уроджені аномалії (вади розвитку), деформації та хромосомні порушення	80	97	120	109	103	79
травми, отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх причин	4619	4697	3819	3749	3794	3884

*Складено за даними головного управління статистики у Полтавській області – <http://poltava.pi.ua/>

Залишається проблемою недооблік захворюваності населення в Україні. Головним джерелом інформації про захворюваність є дані про частоту звернення населення по медичну допомогу, а це не повною мірою відображає картину захворюваності. Значна частина населення, особливо сільської місцевості, перестала звертатися по допомогу до медичних закладів, тому що безкоштовне

лікування часто не призводить до відчутних позитивних результатів.

Як в Україні, так і Полтавській області погіршуються показники медико-демографічної ситуації. Зокрема, чисельність населення Полтавщини із 1989 року по 1 січня 2009 року скоротилася із 1,754 млн. осіб до 1,511 млн. осіб, або на 16,1%. Основними причинами смертності населення області залишаються серцево-судинні захворювання (63% від загальної кількості померлих). Збільшується кількість померлих від нещасних випадків, убивств та самогубств (10,0%). За останні роки число померлих від хвороб системи кровообігу збільшилось у 1,2 рази, від новоутворень – у 1,2 рази (з яких злоякісні становлять 99,3%), нещасних випадків – у 1,3 рази. Дещо знизився середній показник дитячої смертності (8,3%), хоча перепади в розрізі низових адміністративних районів відчутні: від 17,2% у Решетилівському та Шишацькому до 2,1% (рівень світових показників) у Гадяцькому районах [5].

Все більшу увагу привертає до себе захворюваність населення на злоякісні новоутворення. Аналіз статистичної інформації свідчить про високі рівні захворюваності. Так, за період із 1996 по 2008 рік максимальні значення захворюваності були відмічені в 1999 році – 404,7 випадків на 100 тис. населення. Серед усіх видів захворюваності особливо високі показники захворюваності населення області на рак молочної залози – 73,4, легень – 60,0, шкіри – 55,7 випадків на 100 тис. населення.

Висока захворюваність населення на злоякісні новоутворення зафіксована в Лубенському і Миргородському районах – 2068 і 1879 осіб відповідно перебували на обліку в Полтавському обласному онкологічному диспансері в 2006 році, що становить, відповідно 5625,7 і 5015,5 осіб на 100 тис. населення (рис. 1).

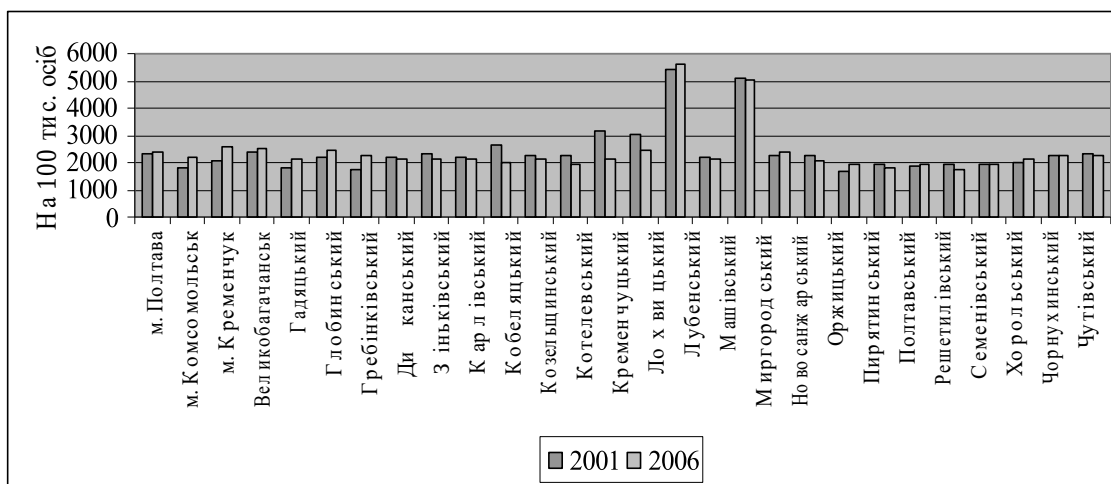

Рис. 1. Рівень захворюваності на злоякісні новоутворення в районах Полтавської області.

Така розбіжність між мінімальними і максимальними значеннями захворюваності залежить не лише від рівнів техногенних навантажень на фізичний стан здоров'я населення, а й від рівня діагностики захворювань. Як правило, кваліфікована медична допомога і діагностика пропонується населенню в обласному центрі й містах обласного підпорядкування.

Ми в своїх дослідженнях спробували порівняти результати територіальної диференціації індексів забруднення навколишнього природного середовища від

стаціонарних джерел забруднення з індексом захворюваності населення на злоякісні новоутворення. Розрахунок індексів базуються на кількісній статистичній інформації про загальну захворюваність в області і адміністративних районах. Загальна формула розрахунку індексу j -го показника наступна:

$$i_{ij} = \frac{G_{ij}}{G_{jo}},$$

де i_{ij} – індекс j -го показника в i -му районі; G_{ij} – рівень j -го показника в i -му районі; G_{jo} – рівень j -го показника в області.

На підставі розрахунків індексів щільності викидів від стаціонарних джерел забруднення та захворюваності населення на злоякісні новоутворення були побудовані карти статистичних поверхонь відповідних індексів.

Карта статистичної поверхні індексу щільності викидів від стаціонарних джерел, демонструє надмірне техногенне навантаження на компоненти природи в межах області. Так, найбільші значення індексу щільності викидів від стаціонарних джерел (рис. 2) відповідають районам зосередження видобувної

Рис. 2. Карта статистичної поверхні індексу щільності викидів від стаціонарних джерел забруднення в Полтавській області.

промисловості – нафтової, газової, залізорудної та галузей важкої промисловості з екстремальними значеннями цього показника в Лохвицькому, Диканському і Кременчуцькому районах. Сучасні технологічні процеси видобутку вуглеводневої та залізорудної сировини, їх переробки і збагачення залишаються екологічно небезпечними, що призводить до суттєвого забруднення повітряного басейну, поверхневих і ґрунтових вод, змін у природних ландшафтах.

Карта статистичної поверхні індексу захворюваності населення Полтавської області на злоякісні новоутворення (рис. 3), порівняно з картою

**Рис. 3. Карта статистичної поверхні захворюваності населення
Полтавської області на злоякісні новоутворення.**

статистичної поверхні індексу щільності викидів в атмосферне повітря, доводить пряму залежність рівня захворюваності населення на рак від рівня забрудненості природного середовища викидами від стаціонарних джерел.

Осередки високої захворюваності на злоякісні новоутворення спостерігаються в Лубенському і Миргородському районах, індекс захворюваності – вищий за 2. Можна припустити, що такий високий рівень захворюваності населення в зазначених районах пов'язаний із розміщенням в цих районах, а також суміжних Лохвицькому і Гадяцькому районах промислів із видобутку нафти, газу і газоконденсату [3].

Висновок. Таким чином, традиційним підходом у суспільно-екологічних дослідженнях є медико-географічний підхід, що об'єднує дослідження зв'язків між еколого-географічними, санітарно-гігієнічними та соціально-економічними особливостями території і здоров'ям населення, що проживає на цій території, а стан здоров'я населення – є інтегральним показником, який залежить від факторів природного, соціального і техногенного середовища, спадковості, дотримання здорового способу життя.

1. Барановський В.А. Екологічна географія і екологічна картографія. – К.: Фітоцентр, 2001. – 252 с.
2. Барановський В.А. Україна. Медико-демографічні проблеми – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2000.
3. Газопромислове управління «Полтавагазвидобування»: історія, сучасність, майбуття / [упоряд. А. І. Мороз]. – Полтава : Агрополіграфсервіс, 2005. – 119 с.
4. Данилишин Б.М. Природно-техногенні катастрофи: Проблеми економічного аналізу та управління. – К: Нічлава, 2001. – 260 с.
5. Дудник І.М., Логвин М.М. Працересурсний потенціал Полтавщини: суспільно-географічний аспект. – Полтава: ПІБ МНТУ, 2004. – 163 с.
6. Захворюваність населення Полтавської області за класами хвороб / Режим доступу: <http://poltava.pi.ua/>